УДК 94 (477.22) “1920/1930”

Кукса Н.Г., Черкаський державний технологічний університет

Кукса Наталія Григорівна (1979 р.н.). Закінчила філологічний факультет Черкаського державного університету ім. Б.Хмельницького у 2001 році. Аспірант кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету. Тема кандидатської дисертації: *„Культурно-освітній розвиток українського селянства в період українізації”.*

Культурно-освітня робота в українському селі наприкінці 20-х – на початку 30-х років XX ст.

Стаття присвячена питанням культурно-освітнього розвитку на селі наприкінці 20-х – початку 30-х років XX століття. Автор аналізує розвиток художньої самодіяльності, кіно, радіо в сільській місцевості, простежує роботу сільських бібліотек, вказує на заходи, вжиті керівництвом для духовного розвитку селян.

The article is dedicated to questions of cultural-educational development in the country at the end of 20s – the beginning of 30s of the 20th century. The author analyses the development of amateur activity, cinema, radio in country-side, traces the work of country libraries, indicates measures used by the government for the peoples spiritual development .

Вивчаючи сучасні проблеми культурного життя на селі, ми все частіше звертаємося до дослідження його минулого, оскільки це об’єктивно допомагає нам краще зрозуміти його сутність. В цьому аспекті особливу увагу привертає чи не найбільш важливий у житті українського села період 20-30-х років XX ст., який став в історії України періодом соціально-економічних змін, величезних потрясінь та страшної трагедії і, як наслідок, великих, але неоднозначних з точки зору сьогодення підсумків в галузі культури. Умовно можна виділити два аспекти розвитку культурного життя на селі. З одного боку, спостерігалися вагомі позитивні результати у розвитку масової культури, на яких ми і зосередимо основну увагу, а з іншого – сталінські репресії, що поширились на найбільш освічену частину сільського населення – сільську інтелігенцію і значно підірвали культурницький потенціал села. Слід зазначити, що ця проблема в певних її аспектах привертала до себе увагу дослідників. В 20-ті роки XX ст. культурно-освітньому розвитку приділено увагу в праці О.Полоцького [1], зокрема в ній досить повно висвітлено роботу культурно-освітніх установ. Радянські історики В.Афанасьєв, О.Михайлов, О.Слуцький хоч і приділяють велику увагу культурно-освітньому розвитку українського села, проте чимало місця вони відводять вивченню спадщини Леніна [2]. Однак, попри ідеологічні догми, ці дослідження відіграють важливу роль у вивченні питань культури та освіти. На сучасному етапі питання кінофікації села і ряд інших культурних проблем показано в монографії Я.Мандрика [3].

Слід однак зазначити, що вказана проблема досить складна й широка і в цілому все ще залишається маловивченою. Виходячи з цього, у даній статті зроблено спробу з’ясувати стан ма-

сової культурно-освітньої роботи в українському селі наприкінці 20-х – на початку 30-х років XX ст.

У грудні 1929 р. в Харкові відбулася Всеукраїнська нарада, на якій були сформульовані директивні завдання щодо змісту і напрямків культурної роботи на селі в зв'язку з початком суцільної колективізації сільського господарства [4]. На ній була оприлюднена офіційна точка зору ЦК КП(б)У, в якій давалась гострокритична оцінка культурної роботи на селі. В ній зазначалось, що "сельбуди і хати-читальні відстали від темпів перебудови сільського господарства. Вони ще не стали центром політосвітньої роботи. В багатьох випадках сельбуди були лише приміщеннями, в яких відбувалися збори, а самі не відігравали активної ролі" [5].

Конкретні шляхи і форми масової культурної роботи на селі було визначено в постановах ЦК ВКП(б) "Про обслуговування книгами масового читача", "Про поліпшення бібліотечної роботи", "Про хати-читальні" [6]. В них наголошувалось на необхідності розширення мережі культурно-освітніх закладів і більш активної участі їх у розв'язанні завдань індустріалізації країни та, зокрема, колективізації сільського господарства. ЦК ВКП(б) зобов'язав партійні та радянські організації добиватись того, щоб література, кіно мобілізували трудящі маси навколо основних політичних і господарських завдань, щоб хати-читальні та сільські бібліотеки задовольняли зрослі культурні запити селянства.

Чи не найбільш важливою формою масової культурно-освітньої роботи на селі була художня самодіяльність. Вже на кінець 20-х років XX ст. в республіці була створена початкова матеріальна база для активної діяльності художньої самодіяльності. Як засвідчують архівні матеріали, в 1929 р. на селі працювало близько 6 тисяч драмгуртків, 3 тисячі хорів [7]. Щодо репертуару драматичних гуртків, то тут слід зауважити, що він в основному складався з п'єс, присвячених питанню колективізації сільського господарства, зокрема таких як: "Навчила доля, де шлях до волі" І.Кочерги, "Новими стежками" Г.Мизюна та інші.

Хорові гуртки часто проводили вечори колективізації, де виконували пісні, частівки, фейлетони. Зазначимо, що багато гуртків самі підбирали матеріали для виступів, навіть ставили свої власні п'єси.

Друга п'ятирічка характеризується достатньо енергійним розвитком художньої самодіяльності на селі. Починають проводитись різного виду олімпіади, що охоплювали велику кількість учасників. Наприклад, в 1935 р. на районних олімпіадах їх налічувалось близько 20 тис., а вже у 1937 р. – 175 тис. осіб [8]. Цікавим є факт проведення 1-ї Республіканської олімпіади народного мистецтва, на якій були представлені такі його види, як різьба, кераміка, вишивка, килимарство.

Кінець 20-х – початок 30-х років XX ст. є періодом появи в побуті українського селянства кіно. Воно мало великий вплив на формування їхнього світогляду. Починаючи з 1927 р., в республіці значно збільшувалась кількість стаціонарних кіноустановок і пересувок. Наприклад, якщо на 1 жовтня 1927 р. у Київській окрузі їх налічувалось 37, то вже через рік нараховувалось 53 стаціонарок і 23 пересувок. На 1 травня 1933 р. мережа сільського сектора Укркінофільму на Київщині вже мала понад 480 кіноустановок [9].

Партійна та радянські органи влади вживали активних заходів щодо кінофікації села. Для вирішення цієї проблеми в березні 1928 р. в Москві пройшла перша Всесоюзна партійна нарада з кінематографії, на якій було оголошено курс на завоювання техніко-економічної незалежності радянської кінопромисловості, вимагалось добитись рішучих змін у виробництві кінокартин, які відповідали б запитам села [10]. На початку 30-х років створюються кіностудії "Мосфільм" та "Міжрабполіфільм". В Україні в цей час починають функціонувати кіностудії в Одесі, Києві, Ялті, на яких з'являються перші звукові кінокартини. Слід сказати, що всі ці заходи значною мірою вплинули на поширення кіно в селах України. Однак в ці роки спостерігається і ряд недоліків, що гальмували розвиток кіномережі на селі, серед яких домінували дорожнеча кіноапаратури та брак кіномеханіків. З таємних донесень ДПУ України довідуємося, що стан кінофікації українських сіл характеризується не найкращим чином: спеціальні приміщення для кіноустановок були відсутні; апаратура швидко вибувала з ладу, а нова не поступала [11].

Щоб максимально прискорити кінофікацію села, ЦК КП(б)У 5 листопада 1929 р. прийняв постанову "Про кінофікацію села" [12]. В ній говорилося про повільні темпи кінофікації, слабке обслуговування селянства. Це рішення дало відчутний поштовх для розвитку кіномережі на селі. З цього часу, щоб розширити обслуговування села, пропонувалось використовувати пересувки. Як наслідок, якщо в 1930 р. в селах

працювало 762 пересувки, то на кінець 1932 р. їх кількість сягнула до 3577 [13]. Вищі партійні інстанції для демонстрування кінокартин на селі виділили 238 кінофільмів. В основному широко практикувався показ кінокартин на сільськогосподарські теми. Їх демонстрування часто супроводжувалось поясненням агрономів. Великим успіхом в цей час користувались кінокартини "Арсенал", "Земля" О.Довженка, "Мати", "Броненосець Потьомкін" С.Ейзенштейна.

З метою підготовки сільських кіномеханіків у містах України почали створюватись спеціальні курси, які активно працювали у Києві, Полтаві та Харкові [14]. Аналізуючи даний період, помічаємо вдосконалення кінообслуговування селянства України та зміцнення матеріальної бази кіно в сільській місцевості. В зв'язку з цим постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 26 серпня 1933 р. "Про будівництво по великих селах кінотеатрів" планувалось побудувати 100 кінотеатрів. Досить часто до їх будівництва залучали і самих селян, проте слід відзначити, що план виконати так і не вдалося, було побудовано лише 34 кінотеатри [15].

Значну роль у покращенні кінообслуговування сільського глядача внесли кінофестивалі, які ввійшли в побут культурного життя села. Для селян демонструвались кращі на той час кінокартини "Чапаєв", "Селяни", "Щасливий фініш" та ін. Колгоспники досить часто брали участь в їх обговоренні. Такі фестивалі проводились щорічно і стали важливим атрибутом культурного життя українського села.

Поруч з кіно важливе місце в культурно-освітній роботі займало радіо. Як відомо, початковий план радіофікації СРСР був затверджений ще в 1927 р., коли РНК республіки виділив кошти, а Народний комісаріат освіти взявся радіофікувати село. Вже до лютого 1929 р. було встановлено понад 1 тисячу гучномовців, але більшість з них не працювала, особливо через брак досвідчених працівників та радіодеталей, адже ціни на останні були дуже високі. 30 січня 1929 р. оргбюро ЦК КП(б)У розглянуло питання про прискорення радіофікації сільської місцевості.

Слід сказати, що в багатьох округах радіофікація здійснювалась за рахунок коштів громадських організацій, і, як наслідок, в Уманській окрузі було встановлено 40 динаміків, в Запорізькій – 45, в Маріупольській – 35 [16].

Постанови секретаріату ЦК КП(б)У від 5 січня та 25 лютого 1930 р. вказують на те, що вище парткерівництво республіки ставило завдання про необхідність в першу чергу радіофікувати районні центри та всі культосвітні заклади [17]. На підприємствах робітники розгорнули рух з метою допомогти радіофікувати села. Вони працювали у вихідні і на зароблені гроші закупляли радіоприймачі, радіоматеріали для селян. На 1 червня 1929 р. в селах України нараховувалось 3389 лампових приймачів, однак багато з них не працювало. В зв'язку з цим починається організація радіомовних точок. В 1929 р. їх налічувалось 13400 одиниць, в 1930 р. – 24700, а в 1931 р. – 150 тисяч [18]. Та й цього було замало. Тому було вирішено створити радіоаудиторії при сельбудах і хатах-читальнях для 200-300 осіб. В сільських райцентрах було створено 35 радіостудій, з яких велося місцеве радіомовлення [19].

Взагалі, в період першої п'ятирічки радіофікація сіл тільки розпочалася і вона відразу ж зіткнулася з рядом проблем. В 1933 р. у селах УСРР через несправність були бездіяльними 90 відсотків радіоустановок [20].

Зазначимо той факт, що українське радіо почало відігравати важливу інформаційну роль для сільського населення. На нараді з питань агропропаганди радіо, яка відбулась при ЦК ВКП(б) 23 квітня 1933 р., було відзначено незадовільний стан з організацією місцевого мовлення з агротехнічної пропаганди на трансвузлах в районах, відсутність обліку цієї роботи, прийнято рішення про організацію Всеукраїнського рейду перевірки агротехпропаганди на радіо, в ході якого планувалось обстежити роботу місцевих радіовузлів, а також організувати слухання місцевого мовлення [21].

Управлінням агротехпропаганди при Народному комісаріаті земельних справ УСРР в жовтні 1933 р. було організовано постійний діючий радіоінструктаж для керівників агротехнавчання та техмінімуму, розроблено план навчання в радіоаудиторіях [22].

Велика роль у культурно-освітньому розвитку відводилась сільським бібліотекам. Однак в Україні, за наявними статистичними даними, у 1929 р. багато бібліотек існувало лише на папері. В ряді місць українська книга становила лише 10-15%. Облік книг майже не вівся, видані читачам, вони не повертались. На 1 січня 1929 р. одна сільська бібліотека припадала на 7 сіл, один читач – на 5 дворів, тоді як у місті один читач – на 2 родини [23]. Причиною слабкого

розвитку сільських бібліотек було те, що вони фінансувалися за рахунок коштів місцевих колгоспів, яких хронічно не вистачало.

В роки другої п'ятирічки гроші на розвиток сільських бібліотек починає виділяти держава, що дало змогу прискорити їх будівництво, поповнити їх книгами. Обласні та районні бібліотеки все ширше і ширше використовували пересувний книжковий фонд. Якщо в 1929 р. 649 бібліотек обслуговували 3691 пересувний пункт, в тому числі в колгоспах – 398, радгоспах – 104, то в 1931 р. – 400 бібліотек мали 7328 пересувних пунктів, зокрема в колгоспах – 656, радгоспах – 137 [24].

Отже, незважаючи на численні труднощі в розвитку масової культурно-освітньої роботи на селі, можемо вказати на певні позитивні зрушення у культурному житті українського селянства в кінці 20-х – початку 30-х років минулого століття Саме цей період став сприятливим для розвитку художньої самодіяльності на селі, в ці роки значно розширилось кіно в сільській місцевості, важливу роль в культурному розвитку відігравали радіо та бібліотеки. Це вело до духовного збагачення, піднесення культурного розвитку багатьох українців, свідчило про багатство і розмаїття української культури.

Література

1. Полоцький О. Культурна п'ятирічка України. – Харків: Держвидав України, 1929. – 51 с.
2. Афанасьєв В.В. Нариси історії культурно-освітньої роботи на Україні (1917-1941 роки). – Харків: "Прапор", 1968. – 322 с.; Михайлов О.М. Культурний розвиток українського села в роки соціалістичного будівництва (1929-1941 рр.). – К .: Наук. думка, 1963. – 159 с.; Слуцький О.Б. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 210 с.
3. Мандрик Я.І. Культура українського села в епоху сталінізму (1929-1938 рр.). – Івано-Франківськ, 1998. – 253 с.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 20, спр. 2818, арк. 91.
5. Там само, арк. 89.
6. Там само, спр. 2691, арк. 69.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОУ), ф. 166, оп. 8, спр. 280, арк. 94.
8. Там само, оп. 23, спр. 256, арк. 78.
9. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2729, арк. 6.
10. ЦДАВОУ, ф. 166, оп. 10, спр. 1099, арк. 18.
11. ЦДАГОУ, ф. 17, оп. 26, спр. 26, арк. 34.
12. Мандрик Я.І. Вказ. праця. – С.179.
13. ЦДАГОУ, ф. 17, оп. 26, спр. 77, арк. 35.
14. ЦДАВОУ, ф. 166, оп. 9, спр. 253, арк. 14.
15. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 6652, арк. 28.
16. Там само, спр. 2691, арк. 68.
17. Полоцький О. Вказ. праця. – С. 34.
18. Мандрик Я.І. Вказ. праця. – С. 196
19. Полоцький О. Вказ. праця. – С. 35.
20. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2729, арк. 72.
21. ЦДАВОУ, ф. 27, оп. 16, спр. 809, арк. 55.
22. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 6655, арк. 26.
23. Там само, спр. 2691, арк. 68.
24. Там само, арк. 63.

Надійшла до редколегії 26.02.2004 р.